

Konštrukcia slovenskej identity v komunitě reemigrantov z Bukoviny do ČSR

The Construction of Slovak Identity in The Community of Re-emigrants From Bukovina to Czechoslovak Republic

Tereza Richtáriková / tereza.richtarikova@gmail.com

Historický ústav, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Abstract

The article concerns itself with the evolution of the perception of the affiliation with the „old country“ among the Bukovina Slovaks before 1947, and namely with the retrospective construction of the myth of the preservation of identity in abroad post reemigration to Slovakia in 1947.

Keywords

Identity, Reemigration, Minorities, Czechoslovakia, Romania, Bukovina

Úvod

Tzv. slovenská komunita v Bukovine predstavuje zaujímavú „odbočku“ v dejinách slovenských komunít v Rumunsku, od ktorých žila celý čas odrezaná, a s ktorými tak celkom nezdiedala ani poreemigračný osud. Prvý reemigračný transport z Rumunska, ktorý ju priviezol do Československa, bol napokon jediným reemigračným transportom rumunských Slovákov, organizovane usídleným na Slovensku. Všetky nasledujúce transporty smerovali do českého pohraničia.¹ Označenie „slovenská komunita v Bukovine“ okrem toho nie je celkom presné, ako sa pokúsime ukázať v nasledujúcom článku, a paradoxne vyplýva skôr zo stavu vecí po faktickom zániku „slovenskej komunity v Bukovine“ reemigráciou. Napriek nepresnosti takéhoto označenia sa ho budeme v tomto článku držať, a to najmä preto, že pracovať s inými názvami by pôsobilo značne máťúco.

V esencialistickom ponímaní identity dominuje predstava, že identita, v našom prípade najmä etnická, je človeku daná, hoci on sám, alebo skupina, s ktorou sa identifikuje, si to v istých momentoch nemusí uvedomovať. Identita je teda pôvodná, podmienená „krvou“, jazykom, ktorým človek hovorí, miestom, kde sa narodil, tradíciami prebratými od rodiny. V procese identifikácie dochádza v takom prípade k objaveniu tejto identity, najčastejšie spod nánosov zabudnutia alebo útlaku, akoby bola skrytým pokladom, ktorý v zemi celý čas ležal. Prvky, zmienené vyššie, nepochybne etnickú identifikáciu umožňujú a do veľkej miery často podmieňujú, ale konštruktivistické ponímanie otázok etnickej identity nám ukazuje, že rovnako dôležitý je proces (seba)identifikácie a vyhraňovania sa voči iným skupinám.² Inak povedané, pokiaľ nevznikne vedomie odlišnosti, napríklad na základe horeuvedeného (jazyk atď.), a v spojení s tým vedomie spolupatričnosti s vlastnou skupinou, identita sa nevytvorí.

Od vzniku kolektívnej etnickej identity k artikulovanému kultúrnemu a politickému programu je však ešte ďaleko. V európskom prostredí tento proces úzko súvisí s racionalistickým obratom k jedincovi a romantickým hľadaním pôvodného spoločenstva. Modernita prináša potrebu širšej vzdelanosti, spravidla v národných (materinských) jazykoch, čo so sebou nesie ich štandardizáciu (kodifikáciu) a vznik národných elít.³ Pre elity je národ priam živelne dôležitý, legitimizuje totiž ich pozíciu. V slovenskom prostredí sú prvým artikulovaným politickým programom *Žiadosti slovenského národa*, ktoré formuloval na základe širšieho konsenzu Jozef Miloslav Hurban v revolučnom roku 1848. Hranice identity tým však vôbec nie sú ujasnené, a to ani v teórii. Idea československého národa, ktorá sa nakoniec stane štátotvornou, je najlepším príkladom, že etnické ukazovatele, na základe ktorých sa skupiny voči sebe vyhraňujú, nie sú ani zďaleka jednoznačné a nemenné. V priebehu 20. storočia dochádza k pretváraniu týchto vymedzovacích znakov, ktoré nakoniec povedie k artikulácii nových predstáv o hraniciach identity a vzni-

1 Vid' Vaculík, Jaroslav: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno 2002.

2 Ondrejovič, Slavomír – Krupa, Viktor: *Identita a jazyk*. In: *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Edd. G. Kiliánová – E. Kowalská – E. Krekovičová. Bratislava, 2009, s. 109–138, s. 111.

3 Findor, Andrej – Kiliánová, Gabriela – Kováč, Dušan – Macho, Peter – Pichler, Tibor: *Identita a národ*. In: *My a tí druhí v modernej spoločnosti*, s. 229–342, s. 233.

ku národného štátu Slovákov. Vznik samostatného Slovenska sa v istých kruhoch považuje za úspešné zavŕšenie procesu tvorby slovenskej identity, konštruktivistická teória nám však naznačuje, že kým existuje povedomie o istej identite, proces jej premien sa nekončí.

Ak chceme hovoriť o slovenskej komunite v Bukovine, na začiatok je nutné načrtnúť jej históriu od prvého príchodu obyvateľstva z Uhorskej Hornej zeme až po faktický zánik komunity reemigráciou do Poľska a Československa po druhej svetovej vojne. Následne sa pokúsime rekonštruovať „objektívnu“ národnostnú situáciu na základe úradných záznamov s prihliadnutím na problémy, ktoré vonkajšie zisťovanie etnicity prináša. Tam, kde to pramenná základňa v súčasnosti dovoľuje, sa ďalej pokúsime osvetliť národnostnú príslušnosť, ako ju v priebehu času vnímali sami príslušníci komunity. Pokúsime sa ukázať, akú rolu v procese sebaidentifikácie hrali dva podstatné faktory, a to školstvo a konflikty so súperiacou identitou, či už poľskou v Bukovine, alebo maďarskou po príchode (časti) komunity do Československa.

Pramene k existencii komunity v Bukovine sú pomerne skromné. Z obdobia habsburskej monarchie pochádza cenná práca R. F. Kaindla *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina Seit der Besitzgreifung durch Österreich Mit besonderen Berücksichtigung der Ansiedlung der Deutschen*,⁴ a štatistický podklad poskytuje práca Karla von Czoernig *Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie*.⁵ Práce z nasledujúceho obdobia až do 30. rokov 20. storočia neprinášajú nové informácie, väčšinou dokonca slovo od slova preberajú z Kaindla.⁶ Zlom predstavujú až dva články Antona Granatiera pre *Nový svet* z rokov 1936 a 1937⁷ a štatistická práca Jána Svetoňa z obdobia Slovenskej republiky *Slováci v európskom zahraničí*.⁸ Výskum, o ktorý sa opierajú kapitoly o reemigrácii a spätnej konštrukcii identity, vychádza najmä z archívnych fondov z pôsobnosti Ministerstva ochrany práce a sociálnej práce, Osídľovacieho úradu pre Slovensko, miestnych správnych komisií a miestnej administratívy z Národného archívu Praha, Slovenského národného archívu v Bratislave a Štátnych oblastných archívov v Banskej Bystrici, Martine a Prievidzi. Okrem toho pomáhajú dotvoriť dve práce ľudí patriacich ku slovenskej komunite z Bukoviny. Ide o Jozefa Juraška a jeho *Retrospektívu Slovákov v Poiana Micului*⁹ a Vendelína Úradníka a jeho dielo *Slováci v Bukovine*.¹⁰ Ani v jednom prípade nejde o odbornú publikáciu a je nutné ich brať s rezervou, najmä Úradníkovu prácu, ale v určitých prípadoch poskytujú nenahraditeľný zdroj informácií.

4 Kaindl, Raimund Friedrich: *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina Seit der Besitzgreifung durch Österreich Mit besonderer Berücksichtigung der Ansiedlung der Deutschen*. Wien 1902.

5 Czoernig, Karl von: *Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie ...* Bd. 1. Abt. 1. Wien 1857.

6 Vid' napr. Ficker, Adolf: *Die Völkerstämme der Oesterreichisch-ungarischen Monarchie, ihre Gebiete, Grenzen und Inseln*. Wien 1869, str. 66; Sasinek, František Vítázoslav: *Die Slowaken*. Eine ethnographische Skizze. Turec sct. Martin, 1875, str. 9; alebo Štencl, Karel: *Čechoslováci v Bukovine*. Naše zahraničí 3, 1922, zv. 3, s. 115–119.

7 Granatier, Anton: *Cesta k našim do Rumunska*. Nový svet 11, 1936, č. 10, s. 13; Granatier, Anton: *Slovo dva o Slovákoch v Bukovine*, Nový Svet 12, 1937, č. 2, s. 5.

8 Svetoň, Ján: *Slováci v európskom zahraničí*. Bratislava 1943.

9 Jurašek, Jozef: *Retrospektíva Slovákov v Poiana Micului 1842–1947*. Nadlak 2005.

10 Úradník, Vendelín: *Slováci v Bukovine*. Martin 1993.

Slováci v Bukovine

Ako Bukovina je od roku 1774 označované územie na riekach Bistrița, Suceava, Siret a Prut, siahajúce na severe k južnému brehu Dnestra. Toto územie je vklinené medzi Halič, Besarábiu, západnú časť historickej oblasti Moldavska a Sedmohradsko. Tvoria ju dnešné rumunské oblasti Suceava, Câmpulung Moldovenesc a Rădăuți a ukrajinské oblasti Černivtsi (rum. Cernăuți) a Storožinec (rum. Storoiineț). V 10. a 11. storočí patrila Bukovina Kyjevskej Rusi, neskôr Haličskému a Haličsko-volynskému kniežatstvu. V 14. storočí o Bukovinu prebiehali spory medzi Moldavským kniežatstvom a Poľskom, ktoré sa do tohto priestoru dostalo obsadením Haliče. Začiatkom 16. storočia bola Bukovina pripojená k Osmanskej ríši. Po podpísaní mierovej zmluvy v Küçük Kaynarca, ktorá ukončila rusko-tureckú vojnu z rokov 1768–74, bola Bukovina pripojená k Habsburskej monarchii, pre ktorú predstavovala dôležitú spojnicu medzi Haličou, získanou v prvom delení Poľska, a Sedmohradskom. V rokoch 1774–1786 bola Bukovina pod vojenskou správou, od 1786 ako černovická oblasť spadala pod haličské gubernium vo Elove. V roku 1861 získala správnu samostatnosť ako provincia so sídlom v Černivtsi. Po prvej svetovej vojne pripadla z rozhodnutia parížskej mierovej konferencie Rumunskému kráľovstvu. 26. júna 1940 zaslalo ministerstvo zahraničných vecí Sovietskeho zväzu rumunskej vláde ultimátum, ktoré žiadalo evakuáciu všetkých rumunských civilných a vojenských predstaviteľov z Besarábie a Severnej Bukoviny. Rumunsko sa ultimátu podriadilo a 28. júna boli obe provincie (vrátane správneho centra Bukoviny Černivtsi) pričlenené k ZSSR. Južná Bukovina, v ktorej sa nachádzajú obce Poiana Micului, Pleșa a Solonețu Nou (objekty nášho skúmania), zostala Rumunsku. Takto upravená hranica rozdeľuje Bukovinu dodnes, Besarábia a Severná Bukovina pripadli po rozpade Sovietskeho zväzu Moldavsku a Ukrajinu.

Obyvateľstvo z hornouhorských žúp, presnejšie z Trenčianskej, prichádzalo do Bukoviny od konca 18. storočia, a to najmä na lesné práce. Väčšina prichádzajúceho obyvateľstva zaberala prázdne poddanské usadlosti, ktoré ich majitelia z rôznych dôvodov opustili, a preberala povinnosti spojené s držbou týchto pozemkov.¹¹ Príchod väčšej skupiny 14 rodín z Trenčianskej župy pred rokom 1814 je pravdepodobne spojený buď s povodňami na rieke Kysuca v roku 1813, alebo s hladomorom, ktorý v rokoch 1811–1817 pripravil v piatich župách Horného Uhorska o život 44 000 ľudí.¹² Slovenské obyvateľstvo práve preberaním opustených usadlostí netvorilo súvislú komunitu a s jeho rastúcou početnosťou vznikali konflikty s miestnym obyvateľstvom, najmä pre rozdielnu vieru a zvyky. Prvú žiadosť o pridelenie pozemkov pre samostatnú osadu podali Slováci žijúci v obciach Crasna a Tereblecea v roku 1821, no tá bola cisárskym nariadením na radu okresného inšpektorátu pre nedostatočné množstvo voľnej ornej pôdy zamietnutá. Situácia sa zmenila začiatkom 30. rokov s rozbehom kolonizačného úsilia na štátnych majetkoch. Hospodársky úrad v Solca povolil na jeseň 1834 usadenie 30 slovenských rodín

11 Ako o dôvodoch odchodu pôvodného obyvateľstva sa hovorí najčastejšie o nezhodách s vrchnosťou alebo o útokoch zbojníkov.

12 Michalčák, L.: *Kolonizácia Slovákov v Rumunsku*. In: *Slováci v Rumunsku*. Zborník materiálov z vedeckej konferencie 7. 6. 1995 Bratislava, Edd. L. Bartalská et G. Grácová. Bratislava 1996, s. 22–30, tu s. 22.

z obce Adancata na rúbaniskách v údolí pozdĺž vojenskej cesty medzi obcami Solca a Gura Humurului. Úlohou osídlencov bolo vyčistiť lesné pozemky, starať sa o čistenie a udržiavanie vojenskej cesty a stavať si domy tak, aby obec strážila čo najväčšiu časť cesty proti lúpežníkom (teda vo dvoch radoch pozdĺž cesty). V novembri 1834 tak vznikla prvá slovenská osada v Bukovine, Solonetu Nou¹³ (v slovenskej tvorbe sa používa poslovenčený názov Nový Solonec). Za rovnakých podmienok bolo v lete 1835 usídlených na južnom úbočí kopca Plesch 16 slovenských rodín z obce Clocucica. Táto nová osada dostala podľa kopca názov Ples (Pleš). Posledná a najväčšia slovenská obec vznikla na jar 1841 v údolí riečky Humora, kde hospodársky úrad v Solca povolil na presvetlených lesných pozemkoch usadiť 38 slovenských rodín z Tereblecea, 40 z obce Crasna a 30–40 rodín Nemcov z Čiech, ktoré krátko pred tým presídlili do Bukoviny. Zmiešaná obec, v ktorej slovenské obyvateľstvo obsadilo dolný a nemecké horný koniec, dostala názov Poiana Micului. Poiana Micului, ktorej názov obyvatelia poslovenčili na Pojana Mikuli, sa stala centrom života týchto troch obcí.¹⁴

Okolo roku 1850 vznikol v Poiane Micului prvý drevený kostol. Obyvateľstvo si preň vyžiadalo kňaza zo Sudet, ktorý vedel kázať po nemecky a po česky. V rokoch 1887–1894 bol uprostred dediny, medzi nemeckou a slovenskou časťou, postavený z prostriedkov obyvateľov murovaný kostol. Život všetkých troch dedín plynul v rytme ročných období bez výrazných zmien. Lesné pozemky nedokázali svojich majiteľov užiť, a tak si obyvateľstvo privyrábalo prácou s drevom, najmä výrobou šindľov, a chovom dobytka. V 30. rokoch vzniklo v Poiane Micului dokonca mliekarenské družstvo, ktoré sa stalo nečakaným bojiškom národnostného konfliktu.¹⁵

Identita zachytená zvonka vs. sebaidentifikácia

K sebaidentifikácii obyvateľstva na základe etnického princípu v 19. storočí toho žiaľ pramene veľa nehovorila. Úradné pramene z prvej polovice 19. storočia, napríklad rozhodnutia o založení obcí, pojednávajú o obyvateľstve ako o slovenskom.¹⁶ Pre obyvateľstvo samotné bola pravdepodobne dôležitejšia príslušnosť ku katolíckej cirkvi, ktorá ho odlišovala od obyvateľstva rumunského a ukrajinského, a príslušnosť ku „svojej“ komunite. Jazyk, pravdepodobne oravský alebo goralský dialekt,¹⁷ a katolícka viera, naopak, mohli

13 Reli, Simeon: *Z minulosti čechoslovácku usedľých na panstvích rumunského pravoslavného církevního sboru v Bukovině*. Bratislava 7, 1934, s. 220–229, s. 223. Pomenovanie prebrala obec od údolia, v ktorom stála.

14 Kaindl, R. F.: *Das Ansiedlungswesen*, s. 304. Otázkam vzniku všetkých zmienených obcí sa obsiahlejšie venujeme v práci Richtáriková, T.: *Slovenská komunita v Bukovine do roku 1947 a jej presídlenie do Československa*. Bakalárska práca. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Brno, 2017. s. 21–22.

15 Jurašek, Jozef: *Retrospektíva Slovákov v Poiana Micului 1842–1947*. Nadlak 2005, s. 21. Mliekarenské družstvo Halka sa v roku 1938 kvôli nezhodám rozpadlo na slovenskú a poľskú časť. Nové slovenské mliekarenské družstvo fungovalo pod menom Lipka.

16 Kaindl, R. F.: *Das Ansiedlungswesen*.

17 Šembera, Alois Vojtěch: *Mnoho-li jest Čechů, Moravanů a Slováků a kde obývají*. Časopis musea Království českého, 50, 1876, s. 393–418 a 647–685, tu s. 412. Zároveň ústna tradícia medzi členmi komunity potomkov vysťahovalcov na Slovensku a pôvod vysťahovalcov na severe Trenčianskej župy.

zblížovať obyvateľstvo s Poliakmi, ktorí tvorili v Bukovine významnú menšinu s výrazným kultúrnym vplyvom. Zatiaľ čo koncom 50. rokov 19. storočia zachytáva štatistická práca *Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie* v Bukovine 1844 Slovákov, ktorí podľa nej žijú s Rumunmi v Ciudei, sami v Solonetu Nou a s Nemcami v Poiane Micului,¹⁸ neskoršie publikácie operujúce so sčítaním z roku 1890 už hovoria v týchto obciach o obyvateľstve s obcovacou rečou poľskou.¹⁹ Istou otázkou zostáva, či ide o reč prihlásenú samotnými obyvateľmi, alebo „odpočutú“ sčítacím komisárom. Rozdiel medzi dialektom používaným na severe dnešného Slovenska a poľštinou môže byť ľahko pod rozlišovaciu schopnosť človeka bez lepšej znalosti oboch.

Otázka školstva

Výraznú rolu vo vnímaní vlastnej národnosti (etnickej príslušnosti) „slovenskej“ komunity v Bukovine hralo školstvo. Podpora menšinového školstva v habsburskej monarchii aj v Rumunskom kráľovstve znamenala, že obyvatelia Poiany Micului a okolitých obcí neabsolvovali základnú školskú dochádzku v rumunčine. Prvá škola bola v Poiane Micului postavená v roku 1850 a od roku 1856 sa v nej vyučovalo v nemčine, do obce okrem toho dochádzal „vandrovný učiteľ“ vyučujúci po poľsky. So stabilnou výukou v poľskom jazyku sa v obci začalo v roku 1883 s príchodom manželov Grabowskich. Od roku 1892 prebiehala poľská výuka v novopostavenej štvortriednej škole na dolnom konci, pôvodná budova zostala škole nemeckej. V roku 1910 pribudol v obci z poľskej finančnej podpory vybudovaný kultúrny dom, v ktorom bola umiestnená malá knižnica, a kde príležitostne prebiehalo vyučovanie alebo tanečné zábavy.²⁰

Po prerušení, ktoré spôsobila prvá svetová vojna a požiar obce, vyvolaný pravdepodobne rakúskym delostreleckým granátom, „spoločenský“ život v Poiane Micului naďalej prekvital. V 30. rokoch dostala škola na dolnom konci novú budovu, bol obnovený kostol, pribudla fara, a v roku 1936 starý kultúrny dom nahradil nový „Dom Polski“, ktorý v lete dokonca ubytovával turistov z Poľska.²¹

Dobre financované školstvo a iné kultúrne aktivity vychovávali deti v jazyku, ktorý bol ich dialektu príbuzný, a prejatie poľskej identity pravdepodobne prebehlo v podstate prirodzene. Obrat vo vnímaní vlastnej identity nastal pravdepodobne až s príchodom delegácie Československej národnej rady s Antonom Granatierom na čele v polovici 30. rokov.

Pre Antona Granatiera nešlo o prvý výjazd za „krajjanmi“ do Rumunska. O existencii komunity v Bukovine československé úrady napriek istým pokusom upozorniť na ňu v 20. rokoch²² nevedeli. K zmene došlo až s listom Poianskeho farára Eugena Brebanu.

18 Czoernig, K. v.: *Ethnographie der Oesterreichische Monarchie*. Wien 1957, str. 76.

19 Kaindl, R. F.: *Das Ansiedlungswesen*, str. 296 a 299.

20 Jurašek, Jozef: *Retrospektíva Slovákov*, s. 127.

21 Balak, Eugenia: *Konrad Wallenrod z Poiana Mucului*. In: *Polacy w Rumunii mówią o Sobie*. Ed. A. Mamulska. Lublin – Leszno 2000, s. 271–289, tu str. 275.

22 Hrivnák, Arthur: *Slováci v Bukovine*. Slovenský denník 5/104, 9. 5. 1922, str. 2. Hrivnák bol študentom

Ten podľa všetkého „odhalil“ slovenskú identitu svojich zverencov tak, že sa, ako Rumun pridelený na faru v obci s poľským obyvateľstvom, začal učiť po poľsky. Po istom čase však vypozeroval, že obyvateľstvo hovorí aspoň čiastočne iným jazykom, a začal pátrať po ich „pravom pôvode“. Následne napísal ČSNR list, v ktorom upozorňoval na túto „stratenú vetvu“ Slovákov v Rumunsku. Na základe tohto listu podnikol tajomník ČSNR Anton Granatier spolu s Ladislavom Třešnákom a akademickým sochárom Vojtechom Ihrským výpravu, ktorá mala správy Eugena Brebanu overiť a prípadne sprostredkovať kontakt krajanskej komunity s Československom. Do Poiany Micului dorazila trojica 19. 6. 1935. Návšteva oblasti trvala iba niekoľko dní, ale našli pri nej podľa Granatierových slov dôležitého spojenca – miestneho starostu Jurašeka, ktorý sa vehementne prihlásil k „stratenej“ slovenskej národnosti. Začal sa pokus „prinavrátiť“ stratených Slovákov späť k ich skutočnej národnosti.²³

Granatierova návšteva bola počiatkom národnostných konfliktov v obci. Po istom čase sa obyvateľstvo rozdelilo na „slovioki“ a „poľoki“²⁴. Definitívnu prevahu získala slovenská identita počas druhej svetovej vojny. K tomuto prispelo niekoľko faktorov – zánik Poľska pochopiteľne znamenal oslabenie podpory poľského menšinového školstva. Z hľadiska Rumunského kráľovstva, ktoré bolo spojencom nacistického Nemecka, bola prítomnosť slovenskej menšiny v Bukovine prijateľnejšia, než existencia menšiny poľskej. Slovensko, hoci nemalo s Rumunskom spojeneckú zmluvu, patrilo k rovnakému mocenskému bloku. Pre Rumunsko neprichádzala do úvahy likvidácia poľskej menšiny v Bukovine, ale jej oslabenie bolo pravdepodobne vítané. Slovenským učiteľom, prichádzajúcim do Bukoviny, teda neboli kladené prekážky.²⁵

Slovenskí učitelia, Rudolf Kovalik a Hilda Gudernová, pravdepodobne na Granatierov podnet, pôsobili v Poiana Micului najneskôr od začiatku roku 1937. Gudernová tu učila minimálne do leta 1940, dokonca sa jej ešte v roku 1938 podarilo zorganizovať školský výlet do Československa pre 25 detí. Kovalik v Bukovine v roku 1938 zomrel a o rok neskôr ho nahradil Vendelín Úradník. Poľský učiteľ pravdepodobne v priebehu roka 1940 prestal učiť a na jeho miesto prišiel zo Slovenska Gejza Minárik, ktorý spolupracoval s Jánom Svetoňom na demografickom výskume slovenských menšín v zahraničí.²⁶

evanjelickej teologickej fakulty v Bratislave a v roku 1922 publikoval v *Slovenskom denníku* krátky stĺpček o svojej ceste do Bukoviny, kam sa vydal nájsť tri slovenské obce. O týchto vedel podľa vlastných slov od otca, ktorý bol istý čas kožušníkom v Ilișești (obec vzdialená cca 10 km od Poiana Micului). Oproti starším prácam z obdobia monarchie neprináša nové informácie a stĺpček zostal v Československu bez odozvy.

- 23 Granatier opisuje, že obyvateľstvo sa takmer celé považuje za poľské, aj keď si spomína, že „*starí sa modlili podľa iných knižiek*“. Istá stopa slovenskej identity však musela v povedomí celý čas prežívať, inak by Eugen Brebanu pravdepodobne nepísal do ČSR. Granatier, Anton: *Cesta k naším do Rumunsku*. Nový Svet 11, 1936, č. 10, str. 13.
- 24 „Slováci“ a „poliaci“. Granatier sám toto mimochodpoum potvrdzuje vetou „*Eud sa sestrojil, jedni, menšina, sotruáva pri poľskej škole, druhí, väčšina, horlia o slovenskú školu, slovenské modlitby a tí tretí ešte nevedia, kam sa pripojiť*“. Granatier, A.: *Slovo dva o Slovákoch v Bukovine*, Nový Svet 12, 1937, č. 2, str. 5.
- 25 Rumunské kráľovstvo zachovalo voči Slovensku konvenciu o menšinovom školstve z roku 1924, uzavretú pôvodne s ČSR, ktorá hovorila o recipročnej podpore menšinového školstva, a to napriek tomu, že na území samostatného Slovenska neexistovala rumunská menšina. (Táto počas existencie ČSR žila najmä na území Podkarpatskej Rusi).
- 26 Jurašek, Jozef: *O snahách Slovákov z rumunskej Bukoviny presídliť do vlasti ich predkov na Slovensko po roku*

V obci napriek tomu zostala časť obyvateľstva, ktorá sa identifikovala ako poľská, alebo minimálne vykazovala vysokú mieru národnostnej ambivalencie. Najlepšie je možné túto tendenciu ilustrovať na príklade reemigračných transportov, ako uvidíme ďalej.

Poiana Micului bola na jar 1944 vypálená a obyvateľstvo vyhnané. Časť obyvateľov sa do zničenej obce vrátila, časť sa usadila v okolitých obciach, ale v celej oblasti došlo k drastickému zhoršeniu životných podmienok. Po skončení vojny československé zastupiteľské úrady urgovali skorý začiatok presídľovacej akcie z Bukoviny, a to práve pre zlú materiálnu situáciu obyvateľstva, ktorá jednak uľahčovala riešenie majetkových záležitostí, jednak hrozila skutočnou humanitárnou katastrofou. Pre rôzne, najmä administratívne prieťahy, sa nakoniec súpisová akcia uskutočnila na jeseň 1946 a k vypraveniu transportu z Košíc došlo na prelome januára a februára 1947. Relatívne veľký odstup medzi súpisovou akciou a uskutočnením presídlenia, spojený so zimnými podmienkami, spôsobil, že časť prihlásených na presídlenie do ČSR medzitým odcestovala reemigračným transportom do Poľska. Československé úrady pre konflikty úradníctva a zlú informovanosť o situácii nepríjemne prekvapila nevyťaženosť transportného vlaku, do ktorého nastúpilo miesto predpokladaných cca 600 osôb iba približne 400.²⁷

S ohľadom na materiálnu núdzu možno nie je odliv „slovenských“ reemigrantov v prospech transportu do Poľska veľmi prekvapivý, ale v atmosfére „návratu domov“, ktorá celú reemigračnú akciu sprevádzala, išlo o výrazné vybočenie z predstáv o identite. Zároveň tento „identitný oportunitizmus“ relatívne ostro kontrastuje s obrazom o storočnom udržiavaní tradície, ktorý časť komunity neskôr pestovala.²⁸

Fakt, že slovenské školstvo v Bukovine bolo väčšinu svojej existencie podriadené Slovenskej republike, sa výrazne prejavil v absencii stotožnenia sa reemigrantov s predstavou Československa. Komunita prejavila prostredníctvom svojich zástupcov významný odpor voči pokusu o usídlenie v českých krajinách, a to najmä na základe prezentovanej predstavy, že ide predsa o návrat „domov“. Symbolický je v tomto smere zaujímavý incident, ktorý sa odohral pri slávnostnom uvítaní reemigrantov ráno 21. 2. 1947 po ich príchode do Košíc v predošlý večer. Podľa správy Dr. Peškovej, zamestnankyne Ministerstva ochrany práce a sociálnej péče, o ceste do Košíc vykonanej za účelom privítania a kontroly prvého reemigračného transportu z Rumunska, „...*Pak zaspívali krajané hymnu – ve vlastním podání – Kde domov můj a Hej Slované. Na pozdrav m.r. Dr. Vomáčky „Nazdar“ provolalo několik reemigrantů „Na Stráž“....*“²⁹ Je nepravdepodobné, že by sa ideologicky silno podfarbený pozdrav „Na Stráž“ a hymnu³⁰ Slovenskej republiky uzavretá komunita

1934. In: Slováci v zahraničí 24, Mať volá II. Zborník Krajanského múzea Matice slovenskej. Edd. S. Bajanič et V. Dendúrová-Tapalagová. Martin 2008. s. 236–244, tu s. 237. Údaje z demografickej činnosti G. Minárika použil Svetoň, J.: *Slováci v Európskom zahraničí*. Bratislava 1943.

27 NA ČR Praha, fond 1146 (MPSP-R), kart. 607, Zkušenosti s prvním reemigračním vlakem z Bukoviny. Správa ČSPK pre MPSP, 24. 2. 1947.

28 S predstavou o storočnom udržiavaní slovenskej identity v cudzine pracujú napr. Jurašek, J: *Retrospektiva Slovákov v Poiana Micului*, alebo Úradník, V.: *Slováci v Bukovine*.

29 NA ČR Praha, fond 1146 (MPSP-R), kart. 607, Zpráva o cestě do Košic, vykonané ve dnech 18. až 21. 2. 1947 k přivítání prvního transportu z Rumunska.

30 Dr. Pešková uvádza „Hej Slované“, no autorka si dovoľuje považovať za pravdepodobné, že v skutočnosti išlo o verziu so slovenským textom „Hej Slováci“, ktorú vojnová Slovenská republika používala ako hymnu.

žijúca v rumunských horách naučila inak, než osvetovou prácou učiteľov vysielaných zo Slovenska. Zároveň nepredpokladáme, že by reemigranti využili príležitosť na otvorenú provokáciu použitím symboliky vojnovnej Slovenskej republiky, ostatne nič v správe Dr. Peškovej nenaznačuje, že by tak bola situácia zo strany jej alebo jej kolegov vnímaná. Či ide o nepostrehnutie rozdielu v symbolike, alebo dokonca realite Slovenska a Československa, alebo skrátka o neznalosť akejkoľvek inej slovenskej časti spoločnej hymny, zostáva otvorené.

Retrospektívna konštrukcia identity

Spätná konštrukcia predstavy o storočnej obrane identity v cudzine sa prvýkrát objavuje v liste, ktorý napísal v máji 1947 Jozef Jurašek³¹ pravdepodobne predsedovi Osídľovacieho úradu pre Slovensko. Presídľenci z Bukoviny boli v tom čase usadení v 14 obciach na južnom Slovensku. Osídlenie prvého reemigračného transportu z Rumunska prebehlo relatívne chaoticky a 60 presídlených rodín bolo usídlených v 10 obciach okresov Tornaľa a Feledince s väčšinovým maďarským obyvateľstvom v prevažne nevyhovujúcich podmienkach. Zlú materiálnu situáciu (havarijný stav usadlostí, nedostatok vybavenia vrátane sporákov a základného nábytku, nemožnosť hospodáriť pre nepridelenie poľností a lúk, nedostačujúca finančná a materiálna pomoc atď.) osídľencov reflektujú správy Miestnych správnych komisií alebo Oblastných úradovní Osídľovacieho úradu v príslušných okresoch.³² Jurašek však vo svojom liste upozorňuje okrem zlej materiálnej situácie na nebezpečie rozptýlenia komunity v obciach s maďarskou majoritou: „... *Ďalej im bolo sľubované, že budú osídlení v jednej obci, čo bolo aj nevyhnutne potrebné, lebo len preto si oni v cudzine sami udržali cez 150 rokov svoju reč a svoje zvyky, lebo žili kolektívne, svojsky a nenechali sa miešať s cudzími...*“³³ O kus ďalej upozorňuje na konflikty, ktoré vznikajú medzi osídľencami a pôvodným maďarským obyvateľstvom a znovu argumentuje v prospech spoločného usadenia komunity: „*Tu je potrebné, aby Slováci boli všetci pohromade, tak budú smelší a ubránia sa nepriateľovi. A tak je to aj v národnostnej stránke. Naša Republika má predsa záujem do pohraničia dávať Slovákov, preto, aby tam boli Slováci a nie Maďari. Ale uvediem tu príklad, ktorý povedal jeden občan Slováka z Rumunska (...): My sme v Rumunsku si udržali svoju reč, pretože sme boli pohromade. Ale teraz bohužiaľ sa vo svojej vlasti asi pravdepodobne pomadžarčíme. Ja už zostanem Slovákom, o seba nemám strach, ale mám 18 ročného syna, sme len štyri rodiny v maďarskom mori. A čo keď sa môjmu synovi zapáči Maďarka a ožení sa s ňou, môžem mu zabrániť? Nie. A čo bude z jeho detí? Budú Maďari...*“³⁴ Okrem starosti o udržanie

31 Syn starostu Juraška, ktorý spolupracoval s Antonom Granatierom. Jozef Jurašek sa dostal na Slovensko v roku 1938 s výletom, ktorý organizovala Hilda Gudernová. Po jeho skončení zostalo niekoľko chlapcov z obce na Slovensku, kde nastúpili do učenia. V roku 1947 mal 25 rokov (roč. 1922).

32 ŠA Banská Bystrica, fond A/XV.1.849, kart. 9, č. 700/1947, telefonogram Pracovnej skupiny Oblastnej osídľovacej úradovne v Tornali pre Osídľovací úrad Slovensko, alebo ŠA BB, fond A/XV.1.849, kart. 12, č. 1157/1947, MSK v Číži pre OÚ Slovensko, Presídlení Slováci z Rumunska – hlásenie o situácii.

33 ŠA BB, fond A/XV.1.849, kart. 1, č. 56/1947 prez, list Jozefa Juraška predsedovi OÚ Slovensko.

34 Tamtiež.

komunity, ktorá pravdepodobne prevažovala nad skutočnou protimaďarskou vyhranenostou (viď ochotu k endogamii), nesie Jurašekov list aj stopy horeuvedenej absencie stotožnenia sa s Československom: „...*Preto rozhodol som sa napísať skôr, než začnú naši Slováci odchádzať za chlebom do Čiech, k čomu pravda chuť nemajú, lebo prišli na Slovensko, kde žili ich pradedovia, kde ich treba, lebo tu máme veľa nepriateľov Maďarov...*“³⁵ Prvé dva úryvky je možné interpretovať v rámci zachovania komunity bez ohľadu na jej etnickú príslušnosť, k čomu podľa všetkého v Rumunsku reálne z veľkej časti prišlo, tretí úryvok sa už jasne hlási k Slovensku ako k miestu, kde žili predkovia osídlencov. Vyhrotená je takáto argumentácia v úvode listu, kde Jurašek v súvislosti s okolnosťami transportu píše, že „...*Vtedy títo pracovití ľudia, ktorí už desaťročia túžili dostať sa do svojej milovanej vlasti, ocitli sa v strašnej biede a ostala im už len viera, že sa dostanú do svojej milovanej vlasti, čo sa aj naozaj stalo, a tak nechajúc svoju rodnú obec, polia a ľažko nadobudnutý statok...*“³⁶ Aké pravdepodobné je, že obyvatelia Poiany Micului a okolitých obcí po celé desaťročia túžili po návrate do „vlasti“, keď len koncom 30. rokov začali s „vlastou“ komunikovať a aktívne sa hlásiť k slovenskej národnosti? Zaujímavý moment okrem prejatia naratívu „návratu“ predstavuje kontrast „milovanej vlasti“ a „rodnej obce“, ktorú boli ochotní pre vlast opustiť. Naratívne sa tu črtá jednoduchá paralela medzi existenciou vlasti a prirodzenou túžbou po návrate do nej. Existenčné problémy sú priznané, ale susedia, ktorí využili možnosť „návratu“ do Poľska, nie.

Že je mýtus „návratu“ v komunite presídlencov z Bukoviny prítomný dodnes, dokazuje ďalšia publikačná činnosť, zaoberajúca sa komunitou „bukovinských Slovákov“. Ide predovšetkým o dve publikácie, *Retrospektíva Slovákov v Poiana Micului 1842–1947*, ktorej autorom je Jozef Jurašek,³⁷ a *Slováci v Bukovine* od Vendelína Úradníka.³⁸ Jurašekov naratív o návrate do vlasti zostáva nezmenený, Úradník sa nesie v podobnom duchu: „...*Vzíme sa do psychiky našich repatriantov, z ktorých ne jeden bozkával od radosti slovenskú hrudu, akonáhle prekročil hranice svojej starej vlasti.*“³⁹ Že ide o predstavu v komunite živú dodnes, dokazuje pozvánka na stretnutie k 70. výročiu prízjazu reemigračného transportu, ktoré sa uskutočnilo 11. 2. 2017 v Turčianskych Tepliciach. Pozvánka nesie text „*Stretnutie rodákov, potomkov a rodinných príslušníkov z Poiany Micului pri príležitosti 70. výročia od návratu do Československa.*“⁴⁰ Posun od „návratu na Slovensko“ k „návratu do Československa“ môže súvisieť jednak s prirodzeným zžitím sa neskorších generácií so štátom, v ktorom žili, jednak s faktom, že pre zlú materiálnu a národnostnú situáciu sa množstvo reemigrantov z Bukoviny a ich potomkov odsťahovalo z južného Slovenska, najčastejšie do českého pohraničia, a česky hovoriace potomstvo pôvodných reemigrantov z Bukoviny tvorí dnes významnú časť takýchto stretnutí.

35 Tamtiež.

36 Tamtiež.

37 Jurašek, Jozef: *Retrospektíva Slovákov v Poiana Micului 1842–1947*. Nadlak 2005.

38 Úradník, Vendelín: *Slováci v Bukovine*. Martin 1993.

39 Tamtiež, s. 147.

40 Súkromný archív autorky.

Status „ochrancov identity“ a konštrukcia naratívu návratu do vytúženej vlasti majú svoj význam aj v kontexte povojnových osídľovacích akcií pod heslom „Mať volá!“. Nové Československo má byť národným projektom, miesto „zradných“ menšín, Nemcov a Maďarov, v ňom podľa dobovej predstavy zaujmú príslušníci českých a slovenských národnostných menšín z cudziny. Ich pobyt v zahraničí je vnímaný ako krivda spáchaná na nich aj na Československu, ktoré teraz volá stratené deti domov, aby pomohli pri jeho obnove a našli tu „medzi svojimi“ konečné šťastie. Tí, ktorí „ustrážili“ svoju identitu v zahraničí a dokázali tak vernosť svojej vlasti, majú samozrejme prednostné právo na účasť na tomto národnom projekte a na výhody, ktoré z takej účasti plynú, a to zvlášť na národnostne zmiešaných územiach, napríklad na južnom Slovensku.

Záver

Po väčšinu existencie slovenskej komunity v Bukovine nevieme spoľahlivo povedať, s akou národnou identitou sa identifikovali sami príslušníci komunity. Ich identitu vieme v tomto smere zachytiť len z popisov úradov alebo ľudí stojacich mimo nej. Zároveň vidíme vysokú ochotu a schopnosť prijímať podobné identity na základe jazykovej, kultúrnej a náboženskej príslušnosti. K upevneniu vlastného vnímania príslušnosti k národu dochádza až s konfliktom medzi súperiacimi príbuznými identitami, no definitívne vyjadrenie prichádza spätne, po tom, čo bola identita potvrdená rozhodnutím reemigrovať do tej-ktorej krajiny. Po reemigrácii zároveň dochádza k tvorbe naratívu o obrane identity v cudzine a zakotvuje sa predstava, že identita je a bola nemenná a jasná. Nevyhnutný jazykový a kultúrny konflikt s pôvodným maďarským obyvateľstvom, ktoré napriek plánom na južnom Slovensku naďalej tvorilo majoritu, ďalej posilňuje predstavu o nemennej slovenskej identite. Zároveň dodáva naratívu o vlastnej minulosti príchuf horkosti – v cudzine sme vlastné uchránili, ale vo vlasti sa odnárodníme – bez ohľadu na to, že táto obava samotná spochybňuje zároveň deklarovanú teóriu o nemennej identite.

The Construction of Slovak Identity in The Community of Re-emigrants From Bukovina to Czechoslovak Republic

Constructivist approaches to identity questions postulate that while ones ethnic identity stems from various “objective” criteria, such as mother tongue, place of birth and a culture shared with other members of the community, the matters of self-identification are no less important. A group needs to realize and consider important that certain values differentiate it from other groups, and, in turn, keep connected the members of the group. This article aims to examine what role did various criteria play at different stages of the identification process of the Slovak community in Bukovina. The term “Slovak community in Bukovina”, as we will show, is something of a back-dated concept, because the community did not have a clear Slovak self-identification during most of its existence, but its use allows us a coherent labeling of the group. A Slovak community existed in Bukovina roughly since the beginning of the 19th century until 1947, when the members of the

community remigrated. A separate settlement, consisting of three newly built villages, dates from 1830s, with Poiana Micului, a centre of the community last to be founded in 1841. The population that emigrated to Bukovina did not in this described case have a clear ethnic self-identification, coming from the borderlands of today's Slovakia and Poland, and thus leaned towards a Polish identity, as there was already a significant Polish minority in Bukovina. For most of the existence of this community, it is difficult to capture self-identification, and external identification (mostly censuses and maps) fluctuate between "Slovak", "Polish", and "Goral", with strong lean towards Polish in the 20th century. A shift appears in the 1930s, when this community is "rediscovered" by Czechoslovak authorities, and teachers are subsequently sent to the village. Czechoslovak schooling prevails over Polish, previously dominant, in the 1940s, and with it comes a stronger identification as Slovak. The strongest construction of the narrative of "defence of Slovak identity abroad", which later formed a dominant presentation in the community, can however only be identified after the community remigrated to Czechoslovakia. It is necessary to mention that a part of this community also remigrated to Poland, which, however, appears to have little bearing on the narrative.



This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.